

В.В. Брацюн

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

ЗМІНИ У ВІДНОШЕННІ ДО ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ ГРОМАДЯН РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ в 1992 – 2000-х рр.

У статті розглядаються особливості відношення росіян до трудових мігрантів – громадян України, працюючих на території РФ. Автор виокремлює причини, які впливають на зміни у взаємовідносинах представників двох етносів, та звертає увагу на психологічні проблеми, з якими стикаються українці, перебуваючи на заробітках в Росії.

Постановка проблеми. Починаючи з 1990-х рр. Російська Федерація є одним з основних центрів тяжіння трудових мігрантів – громадян України. В межах СРСР економічний дисбаланс між союзними республіками дещо згладжувався, проте після розпаду СРСР українці зіткнулися з гострою проблемою безробіття, затримок з виплатою заробітної платні і зубожіння, що змусило їх шукати заробітку за кордоном – перш за все в Росії, з якою вже були налагоджені міграційні зв'язки ще під час перебування України у складі СРСР, та яка відрізнялась кращим економічним розвитком, ніж Україна.

У Росії українці є бажаною категорією трудових мігрантів, адже вони не лише відрізняються високою кваліфікацією, а і культурно та мовно близькі росіянам. В той же час у російському суспільстві спостерігається насторожене відношення до іноземців взагалі та поширення дистанції між українцями та росіянами.

Актуальність теми полягає в тому, що вивчення взаємовідносин росіян та українців та території Росії та виявлення основних психологічних проблем, з якими стикаються українці під час перебування на заробітках, допоможуть розробити програми адаптації українців у ближньому зарубіжжі та на міждержавному рівні сприяти захисту їх прав та свобод.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему відношення росіян до представників інших етносів вивчали такі дослідники, як: В. Мукомель та Л. Гудков, які передусім звертали увагу на поширення ксенофобських настроїв серед російського населення. Науковець З. Сікевіч у своєму дослідженні спостерігає зміни у взаємодіяльності росіян та українців, які колись вважалися «братськими народами», після відокремлення держав. На проблему збереження національної ідентичності українців за кордоном звертають увагу дослідники: М. Шокало, І. Марков та інші. В той же час питання відношення росіян саме до українських трудових мігрантів залишається недостатньо висвітленим у сучасній історіографії.

Метою даної статті є виявлення і аналіз факторів, впливаючих на сприйняття трудових мігрантів-громадян України росіянами та визначення психологічних проблем, з якими стикаються українці, перебуваючи на заробітках в Росії.

Трудова міграція громадян України до РФ супроводжується необхідністю адаптації до життя в іншій країні, хоч і близької за релігійними та культурними ознаками, та налагодження взаємовідносин із росіянами. Самопочуття українця за кордоном також суттєво залежить від його легального або нелегального працевлаштування, виду зайнятості, наявності підтримки з боку членів родини, які також можуть працювати в Росії.

В цілому ми можемо говорити про нейтральне або позитивне відношення до українських громадян з боку російського суспільства. На це впливають наступні фактори:

– спільне історичне минуле двох держав, адже більшість української території знаходилася в складі СРСР з початку його створення;

- володіння російською мовою більшістю громадян України, чому сприяло її обов'язкове вивчення в усіх школах УРСР та нинішня розповсюдженість у Східній Україні;
- релігійна та культурна близькість українців та росіян;
- слов'янська зовнішність українців;
- високий рівень кваліфікації українців, що робить їх бажаною категорією трудових мігрантів для потенційних роботодавців.

У свою чергу, українці обирають саме Росію як реципієнт і через легкість адаптації до життя в країні. Так, одна з українських мігранток зазначає: «Я би не змогла ні в Італії, ні в Португалії, ніде отам сидіти роками. Тому що дома чоловік, діти. І люди тут такі самі як ми, і мова – для мене це дуже важливо» [1]. Цікаво, що самі росіяни, як правило, не відносяться до українців як до іноземців. Так, один з керівників московської будівельної фірми, характеризуючи деякі особливості праці українців, мимохідь зазначив: «Не маючи на увазі українців, мені важко назвати їх іноземцями» [2, с. 66].

На думку директора центру міграційних досліджень Ж.А. Зайончковської, українці взагалі не потребують програм адаптації, адже надзвичайно легко пристосовуються до життя в Росії (з особистої бесіди автора з Ж.А. Зайончковською). Також порівняно з трудовими мігрантами з азіатських та кавказських республік, українці практично не відчувають побутової дискримінації за національною ознакою. Зокрема, голова профсоюзу трудящих мігрантів Р.І. Карімов так пояснює порівняно невисоку представленість у ньому українців (приблизно 3000 осіб з 30 000 членів профсоюзу): «Якщо проаналізувати склад членів профсоюзу з точки зору їх приналежності до держав їх постійного проживання, то виявиться, що більшість з них є громадянами держав Центральної Азії. Громадян України та Білорусі меншість, хоча в абсолютному вираженні цифри трудової міграції з України, наприклад, перевищують міграцію з кожної окремо взятої держави Центральної Азії. Це відбувається не в останню чергу через те, що громадяни України та Білорусі меншою мірою піддаються дискримінації на роботі і на вулиці, оскільки в них вища професійна кваліфікація, відсутній мовний бар'єр» [3].

Пересічні громадяни РФ в цілому нейтрально або позитивно відносяться до наявності на території держави українських заробітчан, особливо на тлі мігрантів з Азії та Кавказу, що підтверджує опитування мешканців Москви та Московської області, проведене в 2007 р. (табл. 1) [4, с. 172].

Таблиця 1 – Відповіді мешканців Москви та Московської області на запитання «Як ви відноситеся до іноземних трудових мігрантів?»

	Країна виїзду мігрантів		
	Україна	Країни Кавказу	Країни Центральної Азії
Добре, співчуваю їм	24	12	18
Терпимо, нейтрально	58	46	44
Погано	8	28	22
Важко відповісти	10	14	16
Усього	100	100	100

Також можна говорити про терпиме відношення до російськомовних мігрантів у цілому. Так, на запитання: «Кому можна дозволити реєстрацію в вашому місті?», – більше ніж 70% мешканців міста Нижній Новгород та майже 90% мешканців Оренбургу вказали на росіян, російськомовних осіб, «слов'ян», «вихідців з України та Білорусії» [5, с. 44]. Такі мігранти не здаються росіянам чужинцями і викликають менше занепокоєння. У той же час відношення до українців варіюється від місця проживання респондентів. Так, опитування 2005 р. продемонструвало такі настрої росіян [2, с. 76].

Таблиця 2 – Розподіл відповідей: «Відношуся до приїжджих з України нейтрально, байдуже/приїжджі викликають недовіру і страх», – залежно від місця проживання респондентів

Варіант відповіді:	В середньому	Москва і Санкт-Петербург	Велике місто	Середнє місто	Мале місто	Село
Нейтрально, байдуже	50	42	54	64	50	38
Викликають недовіру і страх	4	6	3	4	3	6

У даній статті ми вважаємо за потрібне навести результати дослідження «Росіяни, українці, білоруси – разом чи нарізно?», проведеного в 2006 р., в ході якого виявилось, що українці скоріше симпатичні росіянам, ніж антипатичні. По відношенню до українців кількість носіїв позитивних емоцій переважає над кількістю осіб з негативними установками більше ніж в п'ять разів. В той же час 28,3% росіян байдужі до українців. Ми згодні з думкою автора дослідження, що зазначена статистика свідчить про певну етнопсихологічну дистанцію, що намітилася між двома народами. Якщо раніше, під час перебування в складі СРСР, і українці, і білоруси сприймалися як «свої» чи майже свої, які мало чим відрізняються від росіян, то на цей день вони стають якщо не чужими, то більш далекими, що і пояснює зростаючу байдужість росіян. Примітно, що така позиція домінує у російської молоді – так, якщо серед молоді 37,1% відчувають симпатію до українців, то байдужість характерна для 49,1% опитаних молодих росіян [7, с. 63-64]. Що цікаво, згідно з опитуванням росіян, проведеним в 1997 р., 56% вважали себе і українців єдиним народом [8, с. 23]. На нашу думку, зараз ця цифра виглядала б набагато меншою, адже нове покоління, народжене після розпаду СРСР, вже не виховується в дусі єднання «братських народів».

Варто зазначити, що в цілому ми можемо говорити про значний рівень ксенофобії у російському суспільстві. Російський дослідник зазначає, що лозунг «Росія для росіян!» за опитуванням соціологів, підтримується більшістю респондентів. Подібні настрої стійкі в російському суспільстві з початку 2000-х рр. І якщо в 1998 р. цей лозунг тією чи іншою мірою підтримували 43% респондентів, в 2002 р. – 49%, то в наступні роки його підтримка не опускалася нижче 53%. Респонденти відносно толерантні до приїжджих з України, Молдови. По відношенню до інших груп у респондентів домінують роздратування, неприязнь, недовіра і страх [9, с. 35-36]. Так, директор Центру незалежних соціологічних досліджень у Санкт-Петербурзі В. Воронков зазначає, що: «Іммігранти – часто жертви поширених в Росії ксенофобії та расизму. Українців не вбивають, всіх інших – дуже часто» [10]. За думкою українського дослідника І. Маркова українці в російському суспільстві сприймаються позитивно. Голова фонду «Міграція ХХІ століття» В. Поставнін, який деякий час обіймав посаду замісника директора ФМС, притримується тієї ж думки, зазначаючи, що: «Для нас українська міграція – це благо. Та й взагалі, вітається! Навіть якщо ви будете розмовляти з несамовитими націоналістами, – однаково, давайте всіх українців сюди, швидше!» [11].

Ми вважаємо думку В. Поставніна щодо загальної підтримки українців дещо оптимістичною, адже лише 13% опитаних росіян, за свідченням дослідника Л. Гудкова, раділи б приїжджаючим до Росії українським трудовим мігрантам [6, с. 75]. Треба враховувати і той факт, що українці завдяки своїй переважно високій кваліфікації можуть знаходитися в умовах конкуренції не лише з трудовими мігрантами з інших країн, а і безпосередньо із росіянами. Більш того, роботодавці можуть надати перевагу саме українцям, тому що

ті часто згодні працювати за зниженими розцінками та довший робочий день. Тому погане відношення до українців може пояснюватися не стільки неприйняттям їх як нації, скільки небажанням мати конкурентів на ринку праці.

Деяко неоднозначно виглядають і відповіді російських радіослухачів під час обговорення теми «Поїхали? Трудові мігранти: хто нам більше підходить?» на радіостанції «Ехо Москви». Прозвучали такі відповіді: «Я б тих, хто поближче кликав би. Українцям, молдованам я би віддав перевагу», «Я вважаю, що набагато легше спілкуватися, знайти спільну мову з мешканцями СНД: молдованами, українцями, білорусами» [11]. З одного боку, подібні відповіді говорять про сприймання українців як «своїх», з іншого, в контексті заданого в ефірі запитання, відповіді росіян могли бути викликані намаганням обрати найменше «зло».

У свою чергу, близько половини мешканців України згідно з опитуванням, проведеним восени 2011 р., вважають, що в Росії до українців ставляться добре, чверть вважають, що до них відносяться погано та кожен п'ятий респондент в Україні притримується думки, що до українців в Росії відносяться нейтрально або байдуже [12]. Також згідно з дослідженням 2006 р. кожен четвертий українець оцінює взаємовідносини своєї країни з Росією як братерські, майже кожен третій – як партнерські, в той час як ворожі – лише 12,7% опитаних респондентів [7, с. 62]. Таким чином, більшість українців та росіян відносяться до представників іншого етносу позитивно або нейтрально, що, на нашу думку, є одним з факторів обрання українцями саме Росії як реципієнта, адже українці розраховують на нормальні взаємовідносини з мешканцями приймаючої країни.

Щодо психологічних проблем українців, перебуваючих на заробітках в Росії, то вони є подібними тим, які характерні і для мігрантів до далекого зарубіжжя. Зокрема:

– розлука з родиною. Нерідкі випадки подружніх зрад, адже мігрант не бачить дружину/чоловіка місяцями, що приводить до їх віддалення. Розлука з дітьми за свідченням психологів ризикована тим, що діти трудових мігрантів унаслідок відсутності постійного спілкування із батьками можуть мати проблеми з соціалізацією і психічним розвитком [13, с. 246];

– туга за Батьківщиною. Як зазначає одна з мігранток: «Жили подвійним життям: там, де ти ніхто, маєш не права, а лише обов'язки, і тут – під час коротких виїздів додому» [14];

– важка і підчас принизлива праця. Так, одна з українок, працююча в Москві покоївою, зазначає: «Мене коли питають, скільки ти там заробляєш, я кажу, а чого ви не питаєте, що я там роблю, і як я себе морально почуваю. Якщо фінансово ми більше маємо, то морально ми тут дуже страждаємо. Бо наші діти живуть без нас, наші хати стоять без нас» [1].

Таким чином, можна дійти до **висновків**, що в російському суспільстві переважає нейтральне або позитивне сприйняття українських заробітчан. Якщо для молодого покоління вони є скоріше чужинцями, то для осіб старшого віку, які пам'ятають часи існування СРСР, характерне позитивне відношення до громадян України як представників «братського народу». Можна однозначно заявити, що серед інших трудових мігрантів-іноземців відношення до українців та білорусів є найпозитивнішим, їх практично не торкаються ксенофобські настрої певної частини росіян.

У цілому відсоток росіян, які негативно відносяться до українців, є невисоким і наявність таких настроїв може бути пояснена не лише неприйняттям українців як нації, а існуючою конкуренцією між кваліфікованими українцями та місцевим населенням.

В Росії заробітчани переживають ті самі складнощі, які характерні і для трудових мігрантів, працевлаштованих в Європі. Це розлука з родиною, туга за Батьківщиною та часто принизлива і не лише фізично, а і морально важка праця. На нашу думку, українці потребують програм адаптації до перебування в Росії та після повернення із заробітків. Нагальним залишається питання надання психологічної допомоги дітям трудових мігрантів та встановлення над ними, в разі потреби, соціальної опіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадыштова И.М. Отношение местного населения к мигрантам (на примере Приволжского федерального округа) / И.М. Бадыштова // Социологические исследования. – 2003. – № 6. – С. 38-46.
2. Гудков Л. Смещенная агрессия: отношение россиян к мигрантам / Л. Гудков // Вестник общественного мнения. – 2005. – № 6 (80). – С. 60-77.
3. Дубин Б. Россия и соседи: проблемы взаимопонимания / Б. Дубин // Вестник общественного мнения. – 2005. – № 1. – С. 19-33.
4. Зайончковская Ж. Внутренняя миграция в России: правовая практика / Ж. Зайончковская, Н. Мкртчян. – М., 2007. – 84 с.
5. Иммигранты в Москве / [под ред. Ж.А. Зайончковской]. – М. : Три квадрата, 2009. – 272 с.
6. Каримов Р. Профсоюз трудящихся-мигрантов – цивилизованный способ защиты социальных и трудовых прав иностранных работников / Р. Каримов // Вести трудовой миграции. – 2008. – № 1.
7. Копатько Е. Россия глазами украинцев / Е. Копатько // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://polit.ua/analitika/2011/12/13/kopatko.html>
8. Королева М. Поехали? Трудовые мигранты: кто нам больше подходит? / М. Королева // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://echo.msk.ru/programs/poehali/870164-echo/>
9. Лизун І.Ф. Соціальні потреби дітей трудових мігрантів / І.Ф. Лизун // Педагогічний альманах. – 2011. – № 11. – С. 244-248.
10. Маковій В. Труднощі повернення. Українським гастарбайтерам важко адаптуватися вдома / В. Маковій, С. Терен // Український тиждень. – 2012. – № 34 // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://tyzhden.ua/Society/57978>
11. Марков І. Еміграція українців до Росії: сучасний стан та перспективи / І. Марков // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24276941.html>
12. Мукомель В.И. Интеграция мигрантов: вызовы, политика, социальные практики. / В.И. Мукомель // Мир России. – 2011. – № 1. – С. 34-50.
13. Сикевич З.В. Русские, украинцы, белорусы: вместе или врозь? / З.В. Сикевич // Социологические исследования. – 2007. – № 9. – С. 59-67.
14. Шокало М. Українських заробітчан найбільше в Росії / М. Шокало // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/story/2009/06/090603_zarobitchany_russia_oh.shtml

В.В. Брацюн**Изменение в отношении к трудовым мигрантам из Украины граждан Российской Федерации в 1992 – 2000-х гг.**

В статье рассматриваются особенности отношения россиян к трудовым мигрантам – гражданам Украины, трудоустроенным на территории РФ. Автор выделяет причины, влияющие на изменения во взаимоотношениях представителей двух этносов, и обращает внимание на психологические проблемы, с которыми сталкиваются украинцы, пребывая на заработках в России.

V.V. Bratsiun**Change in Attitude towards Migrant Workers from Ukraine by Citizens of the Russian Federation in 1992-2000s**

The features of Russian attitudes towards migrant workers from Ukraine, who are employed in the territory of the Russian Federation, are considered in the article. The author identifies factors, which influence the changes in the relationship of the two ethnic groups, and draws attention to the psychological problems faced by the Ukrainians during their work in Russia.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2012.